অধ্যায় ৪ ঃ লাভ

অধ্যায় গাঁথনি

৪.১ উদ্দেশ্য
৪.২ পৰিচয়
৪.৩ লাভৰ প্ৰাথমিক ধাৰণা
৪.৩.১ লাভৰ অৰ্থ
৪.৩.২ মুঠ লাভ
৪.৩.৩ প্ৰকৃত লাভ
৪.৩.৪ মুঠ লাভ আৰু প্ৰকৃত লাভৰ মাজৰ পাৰ্থক্য
৪.৩.৫ লাভৰ প্ৰকৃতি
৪.৪ লাভৰ তত্ত্ব
৪.৪.১ লাভৰ উদ্ভাৱন তত্ত্ব
৪.৪.২ লাভৰ অনিশ্চয়তা বহন তত্ত্ব
৪.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
৪.৬ অধিক জানিবৰ বাবে
৪.৭ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান
৪.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৪.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- লাভৰ সংজ্ঞা আগবঢ়াব পাৰিব
- শুদ্ধ লাভ আৰু মুঠ লাভৰ মাজৰ পাৰ্থক্য বিচাৰ কৰিব পাৰিব
- লাভৰ প্ৰকৃতি আলোচনা কৰিব পাৰিব
- লাভৰ উদ্ভাৱন তত্ত্ব ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- লাভৰ অনিশ্চয়তা বহন তত্ত্ব বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব।

৪.২ পৰিচয়

আপোনালোকে ইতিমধ্যে জানিলে যে উৎপাদনৰ চাৰিটা উপাদান অৰ্থাৎ ভূমি, শ্ৰম, মূলধন আৰু উদ্যোগীয়ে উৎপাদনৰ ক্ষেত্ৰত যোগোৱা অৰিহণাৰ বাবদ বক্‌চিচ (reward) পায়। নিজস্ব সেৱাৰ বাবে বক্‌চিচ হিচাপে ভূমিয়ে খাজনা পায় আৰু শ্ৰমে মজুৰি পায়। একেদৰে, মূলধনেও ইয়াৰ সেৱাৰ বাবে বক্‌চিচ লাভ কৰে যাক আমি সুত বুলি কওঁ। এই অধ্যায়ত এনেকুৱা

এক বক্‌চিচ-'লাভ'ৰ কথা আলোচনা কৰা হৈছে।

লাভ হৈছে উদ্যোগীৰ উপাদানৰ আয় (factor income)। ই হৈছে ব্যৱসায়ৰ উপার্জন আৰু ইয়াৰ সমস্ত খৰছৰ মাজৰ পার্থক্য। ই সাধাৰণতে এছোৱা সময়ক লৈ নিৰূপিত হয়। লাভক ব্যৱসায়ৰ স্বত্বাধিকাৰীৰ বক্‌চিচ বোলা হয়। তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ ধন আৰু সময় খটুৱাই অনিশ্চয়তা মূৰ পাতি লয়। যদি লাভ নহয়, তেন্তে ব্যৱসায় চলাই যাবলৈ বা ব্যৱসায়ত অধিক ধন খটুৱাবলৈ বিশেষ কাৰণ নাথাকিব; তাৰ সলনি তেওঁলোকে এটা বেংকত ধনখিনি ৰাখিব আৰু সেই জমাৰ ওপৰত সুত অর্জন কৰিব।

৪.৩ লাভৰ প্রাথমিক ধাৰণা

লাভ সম্পর্কে আমি সবিশেষ আলোচনা কৰাৰ আগতে 'লাভ' শব্দটোৰ অর্থ, প্রকৃতি তথা মুঠ লাভ আৰু প্রকৃত লাভৰ ধাৰণা সম্পর্কে আলোচনা কৰাটো আমাৰ বাবে সহায়ক হ'ব।

৪.৩.১ লাভৰ অর্থ আৰু প্রকৃতি

আমি ইতিমধ্যে পাইছোঁ যে লাভ হৈছে উদ্যোগী (entrepreneur)ৰ উপাদানৰ আয় (factor income)। উদ্যোগীয়ে উৎপাদনৰ তিনিটা উপাদান— ভূমি, শ্রম আৰু মূলধন সংগ্রহ কৰে আৰু ইহঁতৰ কার্যকলাপ সমন্বিত কৰে আৰু উৎপাদনৰ সকলো আশংকা মূৰ পাতি লয়। লাভ হৈছে ব্যৱসায়ৰ উপার্জন আৰু ইয়াৰ সমস্ত খৰছৰ মাজৰ পার্থক্য। ইয়াক সাধাৰণতে এছোৱা সময়ৰ ভিত্তিত নিৰূপণ কৰা হয়।

উদ্যোগীয়ে আহৰণ কৰা উপার্জনৰ প্রকৃতি উৎপাদনৰ আন উপাদানবিলাকে আহৰণ কৰা উপার্জনতকৈ বেলেগ। এইক্ষেত্রত, গুৰুত্বপূর্ণ পার্থক্যবিলাক হৈছে ঃ

- প্রথমতে, খাজনা, মজুৰি আৰু সুত আগতীয়াকৈ জনা যায়, লাভৰ কথা জনা নাযায়।
- দ্বিতীয়তে, খাজনা, মজুৰি আৰু সুত শূন্য হ'ব নোৱাৰে, নেতিবাচকতো নহয়েই; লাভ শূন্য হ'ব পাৰে অথবা নেতিবাচকো (লোকচান) হ'ব পাৰে।
- তৃতীয়তে, উৎপাদনৰ আন উপাদানবিলাকে আহৰণ কৰা উপার্জন অৱশিষ্ট (residual) উপার্জন নহয়, কিন্তু লাভ হৈছে উৎপাদনৰ আন উপাদানবিলাকক পৰিশোধ কৰাৰ পাছত ৰোৱা এক অৱশিষ্ট বাকী থাকে। সেয়ে, লাভ হৈছে অৱশিষ্ট উপার্জন।

৪.৩.২ মুঠ লাভ

মুঠ লাভ (Gross Profit) হৈছে উৎপাদিত সামগ্রীৰ বিক্রীৰ পৰা আহৰণ কৰা আয় আৰু উদ্যোগীয়ে খটুওৱা মুঠ ***স্পষ্ট ব্যয়*** (explicit costs)ৰ মাজৰ পার্থক্য।

স্পষ্ট ব্যয় ঃ বাহিৰা উৎসৰ পৰা ভাড়া কৰি অনা উৎপাদনৰ উপাদানবিলাকৰ বাবদ হোৱা খৰছ

অর্থাৎ, উৎপাদনৰ উপাদান ক্রয় কৰাৰ বাবদ হোৱা ব্যয় মুঠ লাভৰ পৰা বাদ দিয়া হয়।

এনেদৰে, মুঠ লাভ = মুঠ আয়- মুঠ স্পষ্ট ব্যয়।

ব্যৱসায়ত দ্রব্য-পাতিৰ মূল্য নিৰূপণৰ ক্ষেত্রত আৰু আহিলাপাতিৰ ব্যৱহাৰৰ ক্ষেত্রত সিদ্ধান্ত লোৱাত সহায়ক হ'বলৈ মুঠ লাভক কৃতিত্বৰ সূচক (performance indicator) হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

কেতবোৰ প্রধান উপাদানক লৈ মুঠ লাভ গঠিত। এই উপাদানবিলাক হৈছে ঃ

- **পৰিচালনাৰ মজুৰি** (Wages of Management) ঃ যেতিয়া উদ্যোগীয়ে নিজে ব্যৱসায়টো পৰিচালনা কৰে, তেওঁৰ মুঠ লাভত তেওঁৰ পৰিচালনাৰ মজুৰি অন্তর্ভুক্ত হৈ থাকে। বাস্তৱিকতে, মজুৰি তেওঁৰ লাভৰ এটা অংশ নহয়; কাৰণ আন কোনো প্রতিষ্ঠানত এজন পৰিচালক হিচাপে কাম কৰিলেও তেওঁ সেইখিনি অর্জন কৰিব পাৰিলেহেঁতেন। সেই বাবে তেওঁ নিজে ব্যৱসায় পৰিচালনা কৰি পোৱা মজুৰি তেওঁৰ মুঠ লাভত অন্তর্ভুক্ত হয়; সেয়ে, প্রকৃত লাভ উলিয়াবলৈ ইয়াক বাদ দিয়া হয়।
- **উদ্যোগীৰ নিজা ভূমিৰ খাজনা** (Rent on enterpreneur's own land) ঃ উদ্যোগী এজনে ব্যৱসায় তেওঁৰ নিজা ভূমিত আৰম্ভ কৰিব পাৰে। ব্যৱসায়িক উদ্দেশ্যত তেওঁৰ ভূমি ব্যৱহাৰ কৰাৰ বাবদ তেওঁক খাজনা দিয়া হয়। ঠিক মজুৰিৰ দৰে, খাজনাও তেওঁৰ লাভৰ এটা অংশ নহয়; কাৰণ আন উদ্যোগীক সেই ভূমিখিনি ভাড়াত দিও তেওঁ সেইখিনি অর্জন কৰিব পাৰে। সেইবাবে ব্যৱসায়ত লগোৱা উদ্যোগীৰ নিজা ভূমিৰ খাজনা হৈছে মুঠ লাভৰ এটা অংশ; অৱশ্যে, প্রকৃত লাভ উলিয়াবলৈ ইয়াক বিয়োগ কৰা হয়।
- **নিজা মূলধনৰ সুত** (Interest on his own capital) ঃ উদ্যোগীয়ে যেতিয়া ব্যৱসায়ত নিজা মূলধন বিনিয়োগ কৰে, তেওঁ ইয়াৰ ওপৰত সুত পায়। ওপৰৰ দুটাৰ দৰে, সুতো তেওঁৰ লাভৰ অংশ নহয়; কাৰণ আন ব্যৱসায়ীক তেওঁৰ মূলধন ধাৰলৈ দিও তেওঁ সেইখিনি আহৰণ কৰিব পাৰে। সেই বাবে তেওঁৰ নিজা মূলধনৰ বাবদ পোৱা সুত তেওঁৰ মুঠ লাভত অন্তর্ভুক্ত হয়; অৱশ্যে, প্রকৃত লাভ উলিয়াবলৈ ইয়াক বাদ দিয়া হয়।
- **আকস্মিক লাভ** (Windfall profit) ঃ উৎপাদিত সামগ্রীৰ অপ্রত্যাশিত মূল্য বৃদ্ধিয়ে উদ্যোগীৰ অধিক লাভ ঘটায়। এই অতিৰিক্ত লাভ মুঠ লাভত অন্তর্ভুক্ত হ'ব।
- **একচেটিয়া লাভ** (Monopoly profit) ঃ উৎপাদিত সামগ্রীৰ পৰিমাণ আৰু মূল্যৰ ওপৰত যি উদ্যোগীয়ে পুনৰুৎপাদনৰ স্বত্ব (copyright), স্বত্বাধিকাৰ (patent right) আৰু একচেটিয়া স্বত্ব (monopoly right) উপভোগ কৰে, সেই উদ্যোগীয়ে অধিক উপার্জন লাভ কৰিব। এই উপার্জন মুঠ লাভৰ এটা অংশ হ'ব।
- **উৎপাদন পৃথকীকৰণ** (Production differentiation) ঃ বিজ্ঞাপন, সামগ্রী ঘৰে

ঘৰে যোগান ধৰা গ্ৰাহক সেৱা আৰু এনেধৰণৰ আন কেতবোৰ উপাদানৰ জৰিয়তে উৎপাদন পৃথকীকৰণ হয়। ইয়াৰ ফলত সামগ্ৰীৰ চাহিদা বৃদ্ধি হ'ব পাৰে আৰু উদ্যোগীৰ লাভত সংযোজন হ'ব পাৰে। এই লাভ মুঠ লাভৰ অন্তৰ্ভুক্ত হ'ব।

৪.৩.৩ প্ৰকৃত লাভ

এই কথা মন কৰিবলগীয়া যে মুঠ লাভ (Gross Profit) আৰু প্ৰকৃত লাভ (Net Profit)ৰ আনুষঙ্গিক অংশবিলাকৰ ক্ষেত্ৰত অৰ্থবিজ্ঞানীসকলৰ মাজত কোনো সৰ্বসন্মত সিদ্ধান্ত নাই। কিছুসংখ্যকে মুঠ লাভৰ অংশ হিচাপে আকস্মিক লাভ, একচেটিয়া লাভ, উদ্যোগীৰ আশংকা আৰু অনিশ্চয়তা বহন কৰাৰ সক্ষমতাৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা লাভ, নতুনত্বৰ উদ্যম আৰু উৎপাদিত সামগ্ৰীৰ ভেদ কৰণৰ উপাদানবিলাকক অন্তৰ্ভুক্ত কৰাৰ বিপৰীতে কিছুসংখ্যকে এইবিলাকক প্ৰকৃত লাভৰ অংশ হিচাপে অন্তৰ্ভুক্ত কৰে। অৱশ্যে, এই কথা প্ৰতিপন্ন হৈছে যে আধুনিক অৰ্থবিজ্ঞানীসকলে প্ৰায়ে লাভৰ আমেৰিকান দৃষ্টিভংগী মানি ল'ব বিচাৰে, য'ত লাভক সম্পূৰ্ণৰূপে উদ্যোগমূলক কাম-কাজ, যথা- বেতনভোগী কৰ্মচাৰীয়ে সমাপন কৰিব নোৱৰা কাম-কাজৰ বক্‌চিচ বুলি কোৱা হয়। এনেকৈ, উদ্যোগমূলক সক্ষমতাবিলাক অৰ্থাৎ, আশংকা বহন কৰা, অনিশ্চয়তা বহন কৰা, দৰ-দাম কৰাৰ দক্ষতা, নতুনত্ব অনা ইত্যাদিয়ে তেওঁৰ প্ৰকৃত লাভত ফল দিয়ে।

স্পষ্ট ব্যয় (explicit cost) আৰু *সাংকেতিক ব্যয়* (implicit cost)ৰ মাধ্যমেৰে প্ৰকৃত লাভ এনেদৰে দেখুৱাব পাৰি ঃ

প্ৰকৃত লাভ = মুঠ লাভ - উৎপাদনৰ সাংকেতিক ব্যয় - অৱক্ষয় ব্যয়।

প্ৰকৃত লাভত কেতবোৰ উপাদান অন্তৰ্নিহিত হৈ থাকে। এইবিলাক হৈছে ঃ

- **আশংকা আৰু অনিশ্চয়তা বহন** (Bearing risks and uncertainties) ঃ উদ্যোগীয়ে একোবিধ সামগ্ৰী ইয়াৰ ভৱিষ্যতৰ চাহিদাৰ অনুমানৰ ওপৰত উৎপাদন আৰম্ভ কৰে। ভৱিষ্যতৰ চাহিদা কমিবও পাৰে অথবা আশা কৰা পৰ্যায়লৈ নুঠিবও পাৰে। এই আশংকা আৰু অনিশ্চয়তা মূৰ পাতি লোৱা বাবে উদ্যোগীয়ে এক উপাৰ্জন আহৰণ কৰিব যিটো তেওঁৰ প্ৰকৃত লাভৰ অংশ হ'ব।
- **শ্ৰেষ্ঠ দৰদাম কৰোঁতা হিচাপে প্ৰাপ্তি** (Gains as superior bargainer) ঃ শ্ৰমিক, পুঁজিপতি, ভূস্বামী, কেঁচামালৰ যোগনীয়াৰ আৰু উপভোক্তাৰ সৈতে দৰদাম কৰাৰ পৰাও উদ্যোগীয়ে লাভ পাব পাৰে। দৰদাম কৰাৰ ক্ষেত্ৰত তেওঁৰ শ্ৰেষ্ঠ দক্ষতাৰ কাৰণে তেওঁ এই প্ৰাপ্তি লাভ কৰে।
- **উদ্ভাৱন** (Innovation) ঃ চুম্‌পীটাৰ (Schumpeter)ৰ মতে, উদ্ভাৱন কৰা উদ্যোগীয়ে সাধাৰণ উদ্যোগীতকৈ অধিক উপাৰ্জন আহৰণ কৰে। এই অতিৰিক্ত উপাৰ্জন প্ৰকৃত লাভৰ এটা অংশ।

স্পষ্ট ব্যয় ঃ বাহিৰা উৎসৰ পৰা ভাড়া কৰি অনা উৎপাদনৰ উপাদানবিলাকৰ বাবদ হোৱা খৰছ

সাংকেতিক ব্যয় ঃ উৎপাদনৰ সেই উপাদানবিলাকক আদায় দিয়া ব্যয়, যিবিলাক প্ৰতিষ্ঠান খনৰ আভ্যন্তৰীণ উৎসৰ পৰা আহে।

এই কথা মন কৰিবলগীয়া যে যুটীয়া ষ্টক কোম্পানীয়ে শুদ্ধ লাভ (pure profit) অর্জন কৰে, যিহেতু অংশীদাৰসকল হৈছে এই কোম্পানীৰ স্বত্বাধিকাৰ, আৰু তেওঁলোকে কোম্পানীক ভূমি, শ্রম আৰু মূলধনৰ যোগান নধৰে।

৪.৩.৪ মুঠ লাভ আৰু প্রকৃত লাভৰ মাজৰ পার্থক্য

আমি ইতিমধ্যে উল্লেখ কৰিছোঁ যে মুঠ লাভ আৰু প্রকৃত লাভৰ আনুষঙ্গিক অংশবিলাকৰ ক্ষেত্রত অর্থবিজ্ঞানীসকলৰ মাজত কোনো সর্বসম্মত সিদ্ধান্ত নাই। কাজেই, এই দুটাৰ মাজত স্পষ্ট পৃথকীকৰণ সদায় সমালোচনাৰ উর্দ্ধত নহয়। অৱশ্যে, আমাৰ ওপৰৰ আলোচনাৰ ভিত্তিত এই দুটাৰ মাজত তলত দিয়া পার্থক্যবিলাক ৪.১ নং তালিকাত দেখুওৱা হৈছে ঃ

তালিকা ৪.১ ঃ মুঠ লাভ আৰু প্রকৃত লাভৰ মাজৰ পার্থক্য

ক্রঃ	মুঠ লাভ	প্রকৃত লাভ
(১)	(২)	(৩)
১	মুঠ লাভ হৈছে এক বিস্তৃত ধাৰণা।	প্রকৃত লাভ হৈছে দৰাচলতে মুঠ লাভৰ এটা অংশ।
২	মুঠ লাভত কেৱল স্পষ্ট ব্যয় অন্তর্ভুক্ত হয়।	প্রকৃত লাভত স্পষ্ট আৰু সৱল উভয় ব্যয় বহির্ভূত হয়।
৩	**সূত্র ঃ** মুঠ লাভ = মুঠ আয় - স্পষ্ট ব্যয়	**সূত্র ঃ** প্রকৃত লাভ = মুঠ আয় - মুঠ ব্যয়

৪.৩.৫ লাভৰ প্রকৃতি

আমি আগতে আলোচনা কৰি আহিছোঁ যে লাভ হৈছে মুঠ ৰাজহ আৰু মুঠ খৰচৰ মাজৰ পার্থক্য। এইটো মন কৰিবলগীয়া যে মুঠ ৰাজহ বা বিক্রী আয় বজাৰৰ চাহিদাৰ অৱস্থাৰ দ্বাৰাহে নিৰূপিত হয়। আনহাতে, মুঠ খৰচ নিৰূপিত হয় বজাৰৰ যোগান অৱস্থাৰ দ্বাৰা। যেতিয়া আমি লাভক উদ্ধৃত্ত বুলি কওঁ, আমি মন কৰিব লাগিব যে লাভ সদায় সংগঠকে পায়। এজন সংগঠকে তেওঁ ব্যৱহাৰ কৰা সকলোবোৰ উৎপাদনৰ উপাদানক তেওঁলোকৰ আয়খিনি ভগাই দিয়াৰ পিছত তেওঁৰ লগত ৰৈ যোৱাখিনি হৈছে লাভ।

লাভৰ প্রকৃতিৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ আমি তলত দিয়াবোৰ মন কৰিব লাগিব ঃ

- লাভ হৈছে এটা আংশিক আয়, গতিকে ইয়াৰ পৰিমাণো বেলেগ বেলেগ হয়। উৎপাদনৰ আন আন উপাদানে যেনে ভূমি, শ্রম আৰু মূলধনে এটা পূর্বনির্ধাৰিত আয় পায় গতিকে তেনে আয়বোৰ স্থিৰ।

- খাজনা, সুত আৰু মজুৰি সদায় ধনাত্মক, কিন্তু লাভ কেতিয়াবা ঋণাত্মক আৰু শূন্যও হ'ব পাৰে। লাভ নির্ভৰ কৰে সংগঠকৰ ব্যৱসায়িক কার্য্যকলাপৰ ওপৰত। নতুন নতুন উদ্ভাৱন আৰু প্রয়োগে বেছি লাভৰ সৃষ্টি কৰে। ইয়াৰ বিপৰীতে, লাভৰ পৰিমাণ কমি যায়। গতিকে, আমি লাভক ব্যৱসায় কার্য্যকলাপৰ পাৰদর্শিতা সূচক আখ্যা দিলে ভুল নহ'ব।
- এখন মুক্ত বজাৰ অর্থনীতিত লাভে এক গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰে। ই সংগঠক সকলক বেছি শঙ্কা বহন কৰিবলৈ আৰু সাংগঠনিক কার্য্যকলাপ বৃদ্ধি কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰে।
- লাভে সদায় সাংগঠনিক কার্য্যকলাপ সূচাৰুৰূপে পৰিচালনা কৰিবলৈ দিক্ নির্দেশনা দিয়ে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ উল্লেখ কৰক।

(ক) উদ্যোগীয়ে আহৰণ কৰা উপার্জনৰ প্রকৃতি উৎপাদনৰ আন উপাদানবিলাকে আহৰণ কৰা উপার্জনতকৈ পৃথক। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

(খ) খাজনা, মজুৰি আৰু সুত আগতীয়াকৈ জনা যায়, লাভৰ কথা জনা নাযায়। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

(গ) প্রকৃত লাভৰ পৰা স্পষ্ট আৰু সাংকেতিক ব্যয় বাদ দিয়া নহয়। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

প্রশ্ন নং ২ ঃ লাভ আৰু উৎপাদনৰ আন উপাদানবিলাকে অর্জন কৰা 'বকচিচ্'ৰ মাজৰ যিকোনো দুটা পার্থক্য উল্লেখ কৰক। (৩০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

প্রশ্ন নং ৩ ঃ লাভক কিয় ব্যৱসায়ৰ স্বত্বাধিকাৰীৰ বক্চিচ বোলা হয়? (৩০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

৪.৪ লাভৰ তত্ত্ব

লাভৰ বহুতো তত্ত্ব আছে— লাভৰ খাজনা তত্ত্ব, লাভৰ মজুৰি তত্ত্ব, স্বাভাৱিক গতি তত্ত্ব, সংস্কাৰ তত্ত্ব, প্ৰান্তিক উৎপাদনশীলতা তত্ত্ব, আশংকা তত্ত্ব, অনিশ্চয়তা বহন তত্ত্ব ইত্যাদি। এইবিলাকৰ মাজৰ পৰা আমি ইয়াত দুটা তত্ত্ব আলোচনা কৰিম। সেইকেইটা হৈছে ঃ লাভৰ উদ্ভাৱন তত্ত্ব আৰু লাভৰ অনিশ্চয়তা বহন তত্ত্ব।

৪.৪.১ লাভৰ উদ্ভাৱন তত্ত্ব

আমি ইতিমধ্যে উল্লেখ কৰিছোঁ যে উদ্ভাৱন হৈছে লাভৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ উপাদানবিলাকৰ অন্যতম। লাভৰ উদ্ভাৱন তত্ত্বটো জোছেফ চুম্‌পীটাৰ (Joseph Schumpeter)ৰ সৈতে জড়িত। তেওঁৰ মতে, লাভ আহৰণত নতুনত্বই এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে। উদ্যোগীৰ নতুনত্ব আৰোপৰ উদ্যমে সৰ্বাধিক লাভ আনিব পাৰে। চুম্‌পীটাৰে নতুনত্ব আৰোপ বা সংস্কাৰ সাধনক উদ্যোগীৰ প্ৰধান কাম বুলি বিবেচনা কৰিছে।

'উদ্ভাৱন' (Innovation) শব্দটো চুম্‌পীটাৰে এক অত্যন্ত বিস্তৃত অৰ্থত ব্যৱহাৰ কৰিছে। তেওঁৰ মতে, উদ্ভাৱনে তলৰ যিকোনো এটাকে বুজাব পাৰে ঃ

- এটা নতুন সামগ্ৰী উলিওৱা,
- উৎপাদনৰ এটা নতুন কৌশল উলিওৱা,
- কেঁচামালৰ এটা নতুন উৎসৰ আৱিস্কাৰ আৰু
- এখন নতুন বজাৰৰ আৱিষ্কাৰ।

চুম্‌পীটাৰে দুই ধৰণৰ উদ্ভাৱনৰ কথা উল্লেখ কৰিছে ঃ **প্ৰথমতে,** যিবিলাকে উৎপাদন ফলন (production function)লৈ পৰিৱৰ্তন আনে আৰু পৰিণাম স্বৰূপে উৎপাদনৰ ব্যয় হ্ৰাস পায়। এইধৰণৰ নতুনত্ববিলাকত থাকে ঃ নতুন যন্ত্ৰৰ প্ৰৱেশ ঘটোৱা, উন্নত উৎপাদন প্ৰযুক্তি বা প্ৰক্ৰিয়া, কেঁচামালৰ নতুন উৎস বা নতুন ধৰণৰ কেঁচামালৰ উদ্ভাৱন, ইত্যাদি।

দ্বিতীয়তে, যি উৎপাদনৰ চাহিদা বৃদ্ধি কৰি চাহিদা বা উপযোগিতাৰ ব্যৱস্থাপনাৰ পৰিৱৰ্তন কৰে। এইধৰণৰ নতুনত্বত থাকে ঃ নতুন সামগ্ৰীৰ উদ্ভাৱন বা পুৰণি সামগ্ৰীৰ এক নতুন সংস্কৰণ উলিওৱা, বিজ্ঞাপনৰ নতুন আৰু অধিক কাৰ্যক্ষম ধৰণ, নতুন বজাৰত প্ৰৱেশ, ইত্যাদি।

ওপৰত উল্লিখিত যিকোনো এটাৰ ফলপ্ৰসূ সংস্কাৰ সাধনে অধিক লাভ আহৰণ কৰে, কাৰণ নতুনত্ব আৰোপ বা সংস্কাৰ সাধনৰ জৰিয়তে হয় উৎপাদনৰ ব্যয় হ্ৰাস পায়, অথবা উৎপাদিত সামগ্ৰীয়ে অধিক ভাল মূল্য কঢ়িয়াই আনে। এই কথা মন কৰিবলগীয়া যে নতুনত্বৰ জৰিয়তে অহা লাভ অস্থায়ী। কাৰণ, প্ৰতিযোগী মাৰ্কাবিলাকৰ (competing brands) একেধৰণৰ সামগ্ৰী/প্ৰযুক্তিৰ উদ্ভাৱনে উদ্ভাৱনৰ প্ৰাৰম্ভিক

সুযোগবিলাক নাইকিয়া কৰি পেলাব পাৰে। অৱশ্যে, যদিহে উক্ত সংস্কাৰ বা নতুনত্বক পেটেণ্ট (patent) কৰা হয়, তেন্তে এক দীঘলীয়া সময়লৈকে তেনে উদ্ভাৱনৰ সুফল লাভ কৰি থাকিব। এনেদৰে, এক গতিশীল (dynamic) অর্থনীতিত শ্রেষ্ঠ উদ্যোগীসকলে উদ্ভাৱনৰ জৰিয়তে লাভ অর্জন কৰে।

এইখিনিতে আন এটা গুৰুত্বপূর্ণ কথা মন কৰিব লাগিব যে লাভ হৈছে উদ্ভাৱনৰ কাৰণ আৰু প্রতিফল দুয়োটাই। লাভৰ প্রতি থকা হাবিয়াসে উদ্ভাৱনৰ এক উৎসাহ হিচাপে কাম কৰে, কাজেই লাভ হৈছে উদ্ভাৱনৰ কাৰণ (cause)। আকৌ, লাভ হৈছে সফল উদ্ভাৱনৰ ফল, সেয়ে লাভ উদ্ভাৱনৰ প্রতিফলো (effect)।

লাভৰ উদ্ভাৱন তত্ত্বৰ সমালোচনা ঃ তলত দিয়া কাৰণবিলাকৰ বাবে লাভৰ উদ্ভাৱন তত্ত্বটো সমালোচিত হৈছে —

- লাভৰ উদ্ভাৱন তত্ত্বই অনিশ্চয়তাক লাভৰ এটা উৎস বুলি গণ্য কৰা নাই।
- লাভৰ আশংকা বহনৰ ভূমিকাও আওকাণ কৰা হৈছে।

৪.৪.২ লাভৰ অনিশ্চয়তা বহন তত্ত্ব

অধ্যাপক ফ্রেংক নাইট (Frank Knight)-এ তেওঁৰ *'ৰিস্ক, আনচাৰ্টেইণ্টি এণ্ড প্রফিট'* গ্রন্থত লাভৰ অনিশ্চয়তা বহন তত্ত্বটো ব্যাখ্যা কৰিছে। নাইটে আশংকা (risk) আৰু অনিশ্চয়তা (uncertainty)ৰ মাজত স্পষ্ট প্রভেদ দেখুৱাইছে। তেওঁৰ মতে, আশংকা হৈছে সেইবোৰ যিবোৰ আগতীয়াকৈ অনুমান কৰিব পাৰি আৰু যিবিলাকৰ বীমা কৰিব পাৰি। এনেদৰে, মৃত্যু, অগ্নিকাণ্ড আৰু জাহাজ ডুবা আদিৰ দৰে আশংকাবিলাক বীমাযোগ্য হেতু ইবিলাকৰ ব্যয় হিচাপ কৰি উলিয়াব পাৰি। এনেধৰণৰ ঘটনাবিলাকৰ বাবে দিব লগা বীমাৰ কিস্তি (insurance premium) উৎপাদনৰ ব্যয়ত অন্তর্ভুক্ত হয়। এনেদৰে, এই ঘটনাবিলাকৰ আশংকা উদ্যোগীৰ ওপৰত নপৰে, বৰং সেইবিলাক সংশ্লিষ্ট বীমা কোম্পানীবিলাকৰ ওপৰত পৰে। সেয়ে, তেওঁ যুক্তি দর্শাইছে যে এনেধৰণৰ বীমাযোগ্য আশংকাবিলাক লাঘব কৰাৰ বাবদ একোটা ব্যৱসায়ে লাভ আহৰণ নকৰে। কিন্তু, অনিশ্চয়তা সামগ্রীৰ বিপণনযোগ্যতা (marketability) (যেনে- গ্রাহকৰ পছন্দ আৰু অগ্রাধিকাৰৰ পৰিৱর্তনৰ ফলত হোৱা চাহিদাৰ পৰিৱর্তন ইত্যাদি)ৰ সৈতে জড়িত হৈ থাকে, যাক আগতীয়াকৈ অনুমান কৰিব নোৱাৰি আৰু বীমা কৰাব নোৱাৰি। নাইটৰ মতে, ব্যৱসায়ত এনেধৰণৰ অনিশ্চয়তা বহন কৰাৰ বাবে এজন উদ্যোগীয়ে লাভ আহৰণ কৰে।

অনিশ্চয়তা মূৰ পাতি লোৱা কার্যক উৎপাদনৰ এটা উপাদান হিচাপে অন্তর্ভুক্ত কৰিবলৈ নাইট এঢাপ আগুৱাই গৈ কৈছে যে, উৎপাদনৰ আন উপাদানবিলাকৰ দৰে অনিশ্চয়তা বহনৰো এটা যোগান মূল্য আছে। উদাহৰণ স্বৰূপে, নিশ্চিত প্রতিদান আশা নকৰাকৈ কোনো উদ্যোগী অনিশ্চয়তাৰ সন্মুখীন হ'বলৈ আগ্রহী নহয়। এনেধৰণৰ

আগ্রহৰ প্রসাৰতা অৱশ্যেই নির্ভৰ কৰে — (ক) উদ্যোগীৰ মেজাজ (temperament), (খ) তেওঁ ব্যৱস্থা কৰা মুঠ সম্পদ (resources) আৰু (গ) অনিশ্চয়তা ৰূপে গণ্য কৰিবলৈ তেওঁ বাধ্য হোৱা এই সম্পদৰাজিৰ পৰিমাণ আদিৰ ওপৰত।

জনা উচিত

কেতবোৰ উপাদানৰ ফলত অনিশ্চয়তাৰ উদ্ভৱ হ'ব পাৰে। এই উপাদানবিলাক হৈছে ঃ

- উদ্যোগটো চৰকাৰে অধিগ্রহণ কৰিব পাৰে, বিশেষকৈ যেতিয়া ই একচেটিয়া ক্ষমতা উপভোগ কৰে আৰু ই নির্ধাৰণ কৰা দাম সাধাৰণতে অধিক বুলি বিবেচিত হয়।
- এক নতুন প্রযুক্তিৰ উদ্ভাৱনে উৎপাদনৰ পুৰণি কৌশল ব্যৱহাৰ কৰা উদ্যোগবিলাকক লোকচান ভৰাব পাৰে। এই অনিশ্চয়তাও পূর্বানুমান কৰিব নোৱাৰি।
- উদ্যোগত নতুন প্রতিষ্ঠানৰ প্রবেশে সৃষ্টি কৰা প্রতিযোগিতায়ো আগৰে পৰা থকা প্রতিষ্ঠানৰ লাভ নোহোৱা কৰিব পাৰে আৰু ইয়ে প্রতিষ্ঠানবিলাকক অনিশ্চয়তাত পেলাব পাৰে।
- বাণিজ্য চক্রৰ অস্থিৰতা (cyclical fluctuation)য়ো অনিশ্চয়তাৰ উদ্ভৱ কৰিব পাৰে আৰু লাভৰ অংকত প্রভাব পেলাব পাৰে।

লাভৰ অনিশ্চয়তা তত্ত্বৰ সমালোচনা ঃ নাইটৰ অনিশ্চয়তা বহন তত্ত্বটো তলত দিয়া কাৰণবিলাকত সমালোচিত হৈছে —

- নাইটে অনিশ্চয়তা বহনক উৎপাদনৰ এটা স্বতন্ত্র উপাদানৰ পর্যায়লৈ লৈ গৈছে। দৰাচলতে, অনিশ্চয়তা বহন হৈছে উৎপাদনৰ প্রকৃত ব্যয়ৰ এটা অংশ।
- অনিশ্চয়তা বহন হৈছে লাভৰ উপাদানবিলাকৰ মাজৰ এটা, কিন্তু ই একমাত্র উপাদান নহয়। একচেটিয়া অৱস্থিতি, সামগ্রীৰ ভেদ কৰণ ইত্যাদি উপাদানবিলাকেও লাভ আর্জিব পাৰে।
- অনিশ্চয়তা বহন কৰাৰ পাছতো উদ্যোগীয়ে কেতিয়াবা লোকচানৰ সন্মুখীন হ'ব পাৰে।
- মালিকীস্বত্ব (proprietorship) আৰু অংশীদাৰিত্ব (share-holding)ৰ মাজৰ পার্থক্যৰ প্রতি নাইটে গুৰুত্ব আৰোপ কৰা নাই। মালিক আৰু অংশীদাৰসকল হৈছে ব্যৱসায়ৰ স্বত্বাধিকাৰ আৰু সেয়ে তেওঁলোকে অনিশ্চয়তা বহন কৰে। এনেদৰে, যদিও নাইটৰ তত্ত্বই আন কিছুমান তত্ত্বতকৈ এক উচ্চমান প্রতিপন্ন কৰিছে, তথাপি ওপৰত উল্লেখ কৰা আসোঁৱাহবোৰৰ পৰা ই মুক্ত নহয়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৪ ঃ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ নির্ণয় কৰক।

(ক) লাভৰ অনিশ্চয়তা বহন তত্ত্বৰ সৈতে এফ বি হ্ওলি জড়িত। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

(খ) নাইটৰ মতে, এজন উদ্যোগীয়ে অকল্পনীয় অনিশ্চয়তা বহন কৰাৰ বাবে লাভ আহৰণ কৰে, বীমাৰ যোগ্য আশংকা বহন কৰাৰ বাবে নহয়। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

প্রশ্ন নং ৫ ঃ উদ্ভাৱনে উদ্যোগীলৈ কেনেদৰে লাভ কঢ়িয়াই আনে? (৩০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

৪.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- লাভ হৈছে উদ্যোগীৰ উপার্জন।
- লাভ এবিধ অৱশিষ্ট (residual) উপার্জন।
- প্রকৃত লাভ মুঠ লাভৰ এটা অংশ।
- মুঠ আয়ৰ পৰা উদ্যোগীৰ মুঠ স্পষ্ট ব্যয় যেতিয়া বিয়োগ কৰা হয়, তেতিয়া আমি মুঠ লাভ পাওঁ।
- একেদৰে, মুঠ আয়ৰ পৰা মুঠ ব্যয় (স্পষ্ট ব্যয় আৰু সৰল ব্যয়) বিয়োগ কৰিলে আমি প্রকৃত লাভ পাওঁ।
- ফলপ্রসূ উদ্ভাৱনে অধিক লাভ আহৰণ কৰে, কাৰণ উদ্ভাৱনৰ জৰিয়তে হয় উৎপাদনৰ ব্যয় হ্রাস পায় নতুবা উৎপাদিত সামগ্রীয়ে এটা অধিক ভাল দাম কঢ়িয়াই আনে।
- উদ্ভাৱনৰ জৰিয়তে অহা লাভ অস্থায়ী। কাৰণ, প্রতিযোগী মার্কাবিলাকৰ (competing brands) গৰাকী উদ্যোগীয়ে একেধৰণৰ সামগ্রী/প্রযুক্তিৰ উদ্ভাৱনে প্রাৰম্ভিক উদ্ভাৱন (initial innovetor)ৰ সুযোগবিলাক নাইকিয়া কৰিব পাৰে।
- অৱশ্যে, যদিহে উক্ত উদ্ভাৱনক পেটেণ্ট (patent) প্রদান কৰা হয়, তেন্তে এক দীঘলীয়া সময়লৈকে উদ্ভাৱনৰ সুফল লাভ কৰি থাকিব। এনেদৰে, এক গতিশীল (dynamic) অর্থনীতিত শ্রেষ্ঠ উদ্যোগীসকলে উদ্ভাৱনৰ জৰিয়তে অধিক মুনাফা অর্জন কৰে।
- এইখিনিতে আন এটা গুৰুত্বপূর্ণ কথা মন কৰিব লাগিব যে লাভ হৈছে উদ্ভাৱনৰ কাৰণ আৰু প্রতিফল দুয়োটাই। লাভৰ প্রতি থকা হাবিয়াসে উদ্ভাৱনৰ এক উৎসাহ (incentive) হিচাপে কাম কৰে, কাজেই লাভ হৈছে উদ্ভাৱনৰ কাৰণ (cause)। আকৌ, লাভ হৈছে

সফল উদ্ভাৱনৰ ফল, সেয়ে লাভ উদ্ভাৱনৰ প্ৰতিফলো (effect)।

- আনহাতে, সামগ্ৰীৰ বিপণন-যোগ্যতা (marketability), অনিশ্চয়তা (যেনে - গ্ৰাহকৰ পচন্দ আৰু অগ্ৰাধিকাৰৰ পৰিৱৰ্তনৰ ফলত হোৱা চাহিদাৰ পৰিৱৰ্তন ইত্যাদি)ৰ সৈতে জড়িত হৈ থাকে, যাক আগতীয়াকৈ অনুমান কৰিব নোৱাৰি আৰু বীমা কৰাব নোৱাৰি।
- নাইটৰ মতে, ব্যৱসায়ত এনেধৰণৰ অনিশ্চয়তা বহন কৰাৰ বাবে একোজন উদ্যোগীয়ে লাভ আহৰণ কৰে।
- অনিশ্চয়তা মূৰ পাতি লোৱা কার্যক নাইটে উৎপাদনৰ এটা উপাদান হিচাপে অন্তর্ভুক্ত কৰিছে। তেওঁৰ মতে, উৎপাদনৰ আন উপাদানবিলাকৰ দৰে, অনিশ্চয়তা বহনৰ এটা যোগান মূল্য (supply price) আছে। অর্থাৎ, নিশ্চিত প্ৰতিদান আশা নকৰাকৈ কোনো উদ্যোগী অনিশ্চয়তাৰ সন্মুখীন হ'বলৈ আগ্ৰহী নহয়।

৪.৬ অধিক জানিবৰ বাবে

1) Ahuja, H. L. (2007). *Advanced Economic Theory: Microeconomic Analysis*. New Delhi: S.Chand & Company Ltd.
2) Chopra, P. N. (2008). *Micro Economics*. Ludhiana: Kalyani Publishers.
3) Dewett, K. K. (2005). *Modern Economic Theory*. New Delhi: S.Chand & Sons.
4) Sundharam, K. P. M., & Vaish, M. C. (1997). *Microeconomic Theory*. New Delhi: S. Chand.

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) গোস্বামী, ড° অতুল. (২০০৫). *স্নাতক মহলাৰ অর্থবিজ্ঞানৰ মূল তত্ব (ব্যষ্টিগত অর্থনৈতিক তত্ব).* ডিব্ৰুগড় ঃ ষ্টুডেণ্টচ্ এম্পাৰিয়াম.

২) আলম, ড° খুৰছেদ; হুদা, ড° মনিৰুল আৰু শর্মা, ড° অর্চনা. (২০০৪). *স্নাতক মহলাৰ অর্থতত্ব (ব্যষ্টিগত অর্থবিজ্ঞান).* গুৱাহাটী ঃ ষ্টুডেণ্টচ্ ষ্টৰ্চ, ।

৩) হুদা, ড° মনিৰুল. (২০০৭). *অর্থনীতি তত্ব ঃ ব্যষ্টিগত অর্থনৈতিক তত্ব,* ডিব্ৰুগড় ঃ বনলতা.

৪.৭ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) শুদ্ধ (খ) শুদ্ধ

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ উদ্যোগীয়ে আহৰণ কৰা উপার্জনৰ প্ৰকৃতি উৎপাদনৰ আন উপাদানবিলাকে

আহৰণ কৰা উপার্জনৰ প্রকৃতিতকৈ পৃথক। গুৰুত্বপূর্ণ প্রভেদবিলাক হৈছে ঃ

- প্রথমতে, খাজনা, মজুৰি আৰু সুতৰ বিষয়ে আগতীয়াকৈ জানিব পাৰি, লাভৰ কথা জনা নাযায়।
- দ্বিতীয়তে, খাজনা, মজুৰি আৰু সুত শূন্য নহয়, নেতিবাচকো নহয়, লাভ শূন্যও হ'ব পাৰে বা নেতিবাচকো (লোকচান) হ'ব পাৰে।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ লাভক ব্যৱসায়ৰ স্বত্বাধিকাৰীৰ বক্‌চিচ বোলা হয়। তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ ধন আৰু সময়ক লৈ আশংকা মূৰ পাতি লয়। যদি লাভ নহয়, তেন্তে ব্যৱসায় চলাই নিয়া বা অধিক ধন খটুওৱাৰ কাৰণ নাথাকিব। তাৰ পৰিৱর্তে তেওঁলোকে ধন বেংকত ৰাখিব আৰু সেই জমাৰ পৰা সুত আহৰণ কৰিব।

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) অশুদ্ধ (খ) শুদ্ধ

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ফলপ্রসূ উদ্ভাৱনে অধিক লাভ আহৰণ কৰে, কাৰণ উদ্ভাৱনৰ জৰিয়তে হয় উৎপাদনৰ ব্যয় হ্রাস পায় অথবা উৎপাদিত সামগ্রীয়ে অধিক ভাল মূল্য কঢ়িয়াই আনে।

৪.৮ আৰ্হি প্রশ্ন

চুটি প্রশ্ন (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্রশ্ন নং ১ ঃ চমুটোকা লিখক

(ক) মুঠ লাভ আৰু প্রকৃত লাভ (খ) উদ্ভাৱন আৰু লাভ আহৰণ

প্রশ্ন নং ২ ঃ মুঠ লাভ আৰু প্রকৃত লাভৰ মাজৰ পার্থক্য দেখুৱাওক।

দীঘল বা ৰচনাধর্মী প্রশ্ন (৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত)

প্রশ্ন নং ১ ঃ লাভৰ উদ্ভাৱন তত্ত্বৰ সমালোচনাত্মক ব্যাখ্যা দাঙি ধৰক।

প্রশ্ন নং ২ ঃ লাভৰ অনিশ্চয়তা বহন তত্ত্বটো আলোচনা আগবঢ়াওক। এই তত্ত্বটো কিয় সমালোচিত হৈছে?

*** ***** ***